

Maskeballet

PROGRAM

DEN NORSKE OPERA

Giuseppe Verdi

Maskeballet

OPERAEN

Opera i 6 bilder til originaltekst av Antonio Somma.

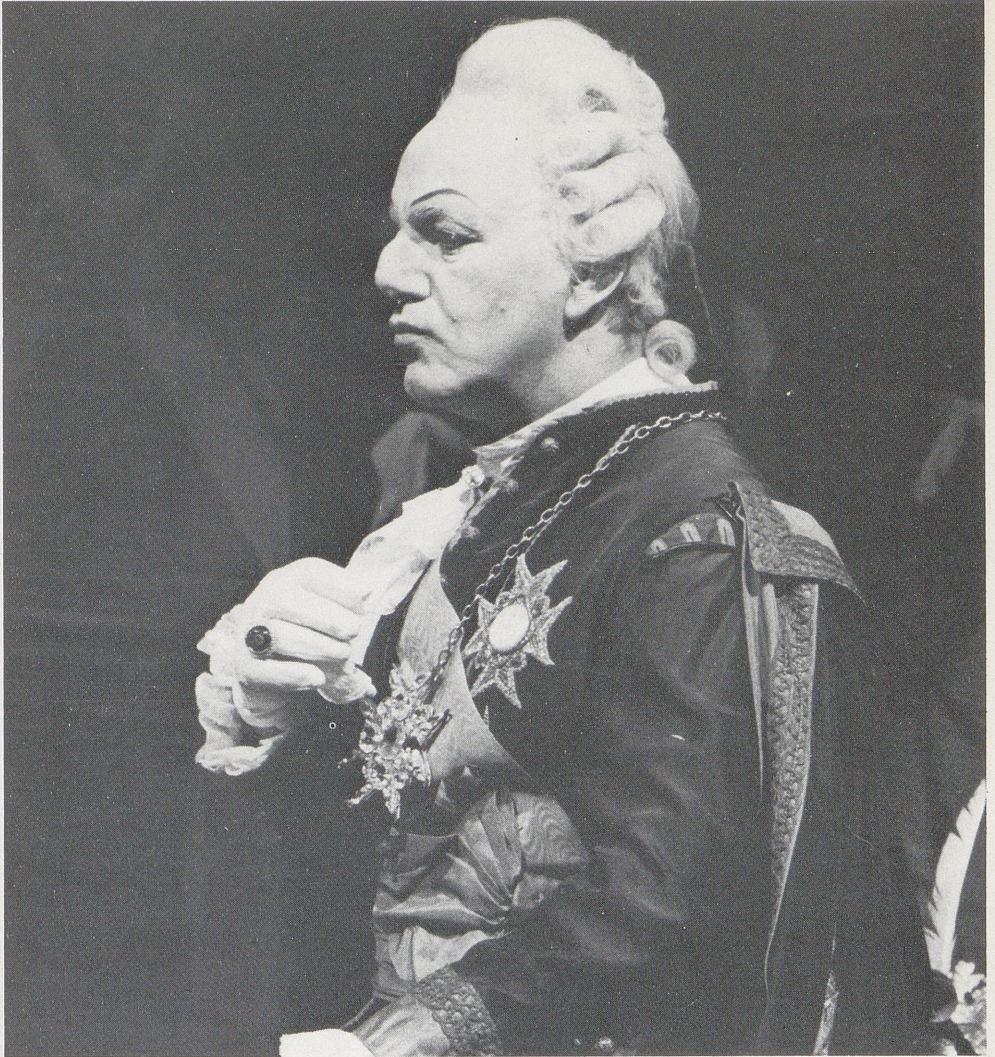
Norsk tekstbearbeiding av Bjørn Larssen, etter Antonio Somma og Erik Lindegren.

ERNST MORITZ ARNDT OM GUSTAV III (1839)

Gustav III hadde ingen farlige drifter, ingen voldsomme lidenskaper. Under ham var det stockholmske hoffet for første gang siden dronning Kristina påny blitt et av Europas fremste, ikke bare på grunn av lettsindighet eller lettferdighet, men også fordi det førte an i skjønnhet, ånd og smak. Og Gustav selv lyste som «åndens konge» blant sangere, diktere, helter og vakre, ridderlige ynglinger. Under ham blomstret også den svenske litteratur for første gang siden middelalderens saga- og balladedikting. Og sammen med sine diktere feiret kongen apolloniske dager og netter på lystslottene i Haga og Drottningholm. Vin, spill, kvinner – alt dette var og ble for ham et spill av lystige og skinnende illusjoner. Den jordiske kjerne bak overflaten hadde han mindre behov for.

(Redigert utdrag)

*Forsiden: Mirjana Dancuo (Amelia)
og Jan Sødal (Grev Ribbing)*

Ragnar Ulfung som Gustav III.

Slik gikk det til

Denne kvelden kom kongen fra ballsalen, der han overvar «Les follies amoureuses». Han gikk med lette skritt opp den brede, vakre trappen, og trådte inn i salongen. Ribbing sto ved siden av Anckarstrøm og Horn, og stirret stivt imot losjen. I teatret hørte man orkestret spille en menuett. Endelig valgte kongen ut en venetiansk kappe av sort taft. De hvite fjærene i hatten, og brosjen som var synlig under dominoen gjorde ham lett gjenkjennelig. Ribbing ga konspiratørene tegn til å samle seg: Kurck og Horn, Hierta, Plumgren, Strussenfelt og mange andre. I bakgrunnen danset maskene en kvadrilje. Kongen hadde forlatt sin losje for å gjøre sin siste entré på de skrå bredder.

— — —

Anckarstrøm hadde stått i kulissene og sett kongen gå forbi, og snek seg nå så tett etter ham som mulig. I sin venstre hånd

holdt han kniven, som var tullet inn i taft. Så trakk han hurtig pistolen som han hadde i brystlommen på dominoen, og fyrte. Kongen stønnet: «Åh, åh, jeg er såret». Han grep seg til hoften og rev av seg masken. Anckarstrøm var skrekkslagen over at kongen ikke falt om, og forsøkte å unngå i folkemengden. Men Løfvenhielm trakk sin sabel og drev de maskerte tilbake.

Kongen, som et øyeblikk hadde mistet bevisstheten, ville nå bringes til sitt gemmestue. Han hadde full kontroll over seg selv, og ga med fattet stemme sine ordre. Generaladjutanten ble sendt ut for å hente livlegen og politisjef Liljensparre. Da Løfvenhielm gikk tilbake til salongen, spilte orkestret ennå, og man danset videre. Det var ennå ikke gått opp for folk, hva som var skjedd.

(Redigert etter samtidige beretninger)

*Caj Ehrstedt (Gustav III)
og Anne Nyborg (Oscar) i sluttscenen.*

Handlingen i Maskeballen

1. bilde: Audienssal på Stockholm slott, morgenen den 15. mars 1792. Kongen mottar adelsmenn, offiserer og representanter for stendene. Pasjen Oscar overrekker ham en liste med navnene på de gjester han tror kongen ønsker å invitere til et maskeball neste dag. Kongen merker seg særlig Amelia, Grev Ribbings hustru.

Under audiensen skiller de tilstedeværende seg tydelig i to leire: kongens trofaste støtter og de som planlegger et attentat mot hans liv. Hans trofaste venn grev Ribbing advarer ham mot konspiratører.

En biskop innfinner seg og ber kongen landsforvise spåkvinnen mamsell Arfvidson. Pasjen går spøkefullt i forbønn for henne, og kongen tilkaller hoffet og foreslår et anonymt besøk hos mamsell Arfvidson.

2. bilde: Hos mamsell Arvidson. Båtsmann Matts vil bli spådd: vil han noen sinne bli belønnet for sin lange trofaste tjeneste for sin konge? Svaret er ja, og spådommen går øyeblikkelig i oppfyllelse, idet kongen, som er utkledd som sjømann, griper inn og forfremmer ham og belønner ham.

Så kommer Amelia Ribbing. Hun vil snakke med mamsellen alene, men kongen overhører deres samtale, og erfarer at denne kvinnen elsker ham, og ber om hjelp til å glemme sin syndige lidenskap. Mamsellen råder henne til å søke «glemselens rot», alrune, ved galgebakken ved midnattstider. Da hun er gått, gjør det forkleddet hoffet sin entré under latter og skjemt, og nå er det Gustav selv som vil spås. Han får vite at han skal myrdes, og det av den første som gir ham

sin hånd. Grev Ribbing kommer inn, og intetanende tar han sin venn kongens utstrakte hånd. Mamsell Arfvidson blir skrekkslagen når Ribbing avslører at det er kongen hun har spådd. Ribbing er kommet for å advare sin konge igjen, men Horn, en av konspiratørene, advarer slutt mot forræderi. Spenningen brytes idet Matts, som har erfart at hans rikdom og lykke ble skjenket ham av kongen selv, og nå har samlet sammen almuen for å hylle monarken. Kongen triumferer: «l'amour du peuple me sauvera».

3. bilde: Galgebakken ved midnatt. Redd og ulykkelig søker Amelia alrunens rot under galgen. Så kommer Gustav, hennes noble beskytter og samtidig betvinger, som beveger henne til å tilstå sin kjærlighet – en kjærlighet for hans egen skyld! De avbrytes av grev Ribbing, som vet at konspiratørene er på vei til galgebakken for å myrde kongen. Kongen befinner seg i et «uedelt dilemma», men lar seg overtale til å flykte, mot at Ribbing lover å eskortere den anonyme kvinnen trygt til Tullen.

Konspiratørene ankommer, under ledelse av Anckarstrøm og Horn. Til sin skuffelse finner de Ribbing istedenfor kongen, og for å redde sin manns liv gir Amelia seg til kjenne. Ribbing er dødelig krenket i sin ære, og ber Anckarstrøm og Horn innfinne seg i hans hjem neste morgen – uten sekundanter.

P a u s e

Ragnar Ulfung.

4. bilde: Grev Ribbings arbeidsværelse. Han forlanger en forklaring av sin hustru. Anckarstrøm og Horn kommer, og Ribbing tilbyr til deres forbløffelse å ta del i sammensvergelsen.

Alle tre ønsker det ærefulle verv å gjøre ende på kongens liv, og Ribbing tvinger Amelia til å dra lodd mellom dem. Loddet faller på ham selv.

Pasjen Oscar kommer med innbydelsen til maskeballet. Ettersom Ribbing ikke har innfunnet seg på slottet i nattens løp slik som avtalt, er kongen blitt mistenksom, og har nå bedt Oscar forsøke å utspionere situasjonen.

5. bilde: Kongens private værelse på Operaen. Kongen filosoferer over sitt forhold til kjærligheten. Oscar bringer ham en billett fra en dame – advarsel til kongen. Desperat og briljant begir Gustav III seg til maskeraden.

6. bilde: Maskeraden i Gustav III's opera. Anckarstrøm og Horn slutter seg til Ribbing, som advarer mot Oscar som han mener spionerer på ham. Geven lurar Oscar til å avsløre kongens kostyme. Så gjør Gustav sin entré. Han møter Amelia – det var hun som hadde skrevet den anonyme advarselen. Han forteller henne at han har bestemt seg for å ofre sin egen kjærlighet og avstå fra henne. Mens han tar avskjed med henne nærmer Ribbing seg for å drepe ham. Idet han løfter armen for å gi ham dolkestøtet, nøler han et øyeblikk. Anckerstrøm tolker det som et tegn på ubesluttsomhet, slår hans hånd tilside og skyter selv kongen. Det oppstår et øyeblikks panikk. Den døende Gustav III forsikrer sin venn Ribbing at dennes mistanke har vært ubegrunnet, og tilgir sine fiender.

P.E.F.

Et komplott tar form

1786:

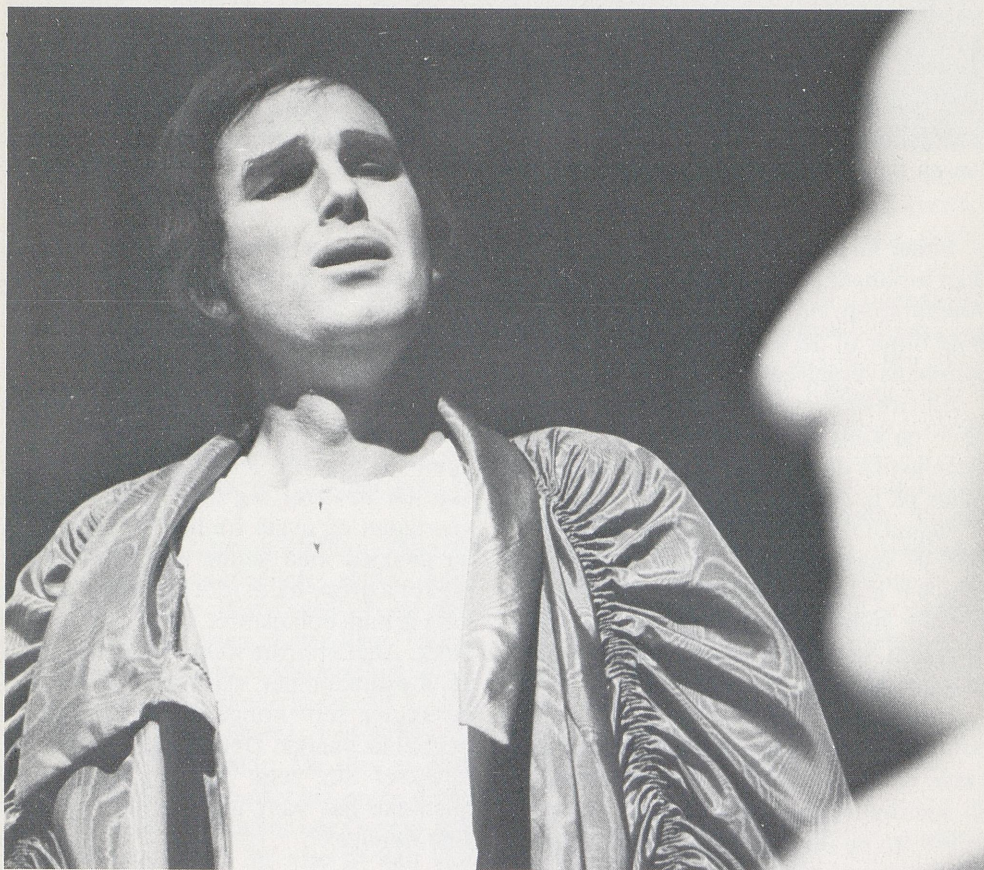
Adelsopposisjonen vender seg åpent mot Gustav III's politikk, p.g.a. uorden i statsfinansene, egenmektighet og hungersnød som følge av flere års tørke og for stor befolkningstilvekst. Kongen hadde virket for en nivellering av maktforholdet mellom de forskjellige samfunnsgrupperinger, og gjennom en sterk redusering av adelens innflytelse hadde han øket sin egen makt betraktelig.

1788:

Gustav III søker å rette opp sitt lands forhold gjennom å føre krig. Han lar Russland angripe fra Finland. Eksperimentet mislykkes.

1789:

Adelen forlanger riksdag. Riksdagen trer sammen i februar, og Gustav gjør voldssomme utfall mot adelen, som han holder ansvarlig for ovennevnte misforhold.

Jan Sødal som Grev Ribbing.

Adelen utelukkes fra riksdagsforhandlingene, og 19 medlemmer av opposisjonen arresteres. Støttet av en begeistret borger- og bonde-stand gjennomfører han en ytterligere utvidelse av kongens enevelde, *samtidig* som han gjennom reformer og innskrenking av feudalrettighetene bygger videre under en sosial utjevning til fordel for middelstanden.

1790:

Krigen mot Russland avsluttes med fredsavtale i august måned.

1791:

Opposisjonen forholder seg tilsynelatende loyal, men i desember samles høyadelen på godset til generalmajor Carl Fredrik Pechlin, for å rådslå om mottiltak mot kongens politikk.

1792:

I januar avholdes ny riksdag ang. krisesituasjonen i landets økonomi. Kongen forlegger møtet til Gävle, og drar sammen troppestykker for å demonstrere sin makt overfor adelen. Påny forholder adelsopposisjonen seg tilsynelatende loyal, men planen om å bringe kongen av dage var allerede fattet. Det eksisterte en hemmelig organisasjon av adelige, embetsmenn, offiserer og motstandere av det kongelige eneveldet. I samme måned hadde grev Adolf Ludvig Ribbing, som hadde overtatt den praktiske ledelse av komplottet, truffet sin barndomsvenn Jakob Johann Anckarstrøm, kaptein i livgarden. Denne var en fanatisk motstander av kongen, og hadde påtatt seg å utføre selve drapet. Tre forsøk mislykkes – alle planlagt i forbindelse med forestillinger eller maskerader i

den kongelige opera. Den 16. mars 1792 lykkes endelig planen utført. Anckarstrøm skyter Gustav III med en ladning sammensatt av en rekke rustne metallgjenstander og treffer ham i korsrygseteregionen. Kongen lever i 13 dager, og dør så av forgiftning. Alle deltakerne i komplottet benådes og landsforvises, foruten Anckarstrøm som fire uker etter Gustavs død blir offentlig henrettet, partert og satt på steile og hjul. I følge moderne svensk historieforskning ville han, ifall komplottet hadde lyktes helt, være blitt foregangsmannen i et knirkefritt gjennomført statskupp, og senere gjort til nasjonalhelt. Gustav III, derimot, ville formodentlig innen kort tid gjennom et velorganisert propagandaapparat bli gjort til tidenes største forbryter mot det svenske folk.

Per. E. Fosser.

Maskeballet – kilder og tekstversjoner

Librettoen til Verdis MASKEBALLET har en broket forhistorie. Teksten er en italiensk oversettelse og bearbeidelse av Antonio Somma, basert på den franske dramatiker Eugène Scribes libretto til Daniel Aubers opera GUSTAV III, OU LE BAL MASQUÉ, uroppført i Paris i 1835, og opprinnelig skrevet på bestilling av Rossini, som aldri kom til å komponere den. Senere kom teksten til å bli oversatt til italiensk av napolitaneren Salvatore Cammarano (ikke ukjent i Verdi-sammenheng), og forsynt med tittelen IL REGGENTE, denne versjonen ble komponert av Saviero Mercadente.

Det var formodentlig gjennom sistnevnte kilde at Verdi var blitt oppmerksom på dette stoffet, på en tid da han satt i en virkelig knipe. Allerede i flere år hadde han korrespondert med tekstforfatteren Antonio Somma om teksten til en ny opera som var bestilt til teatret i Napoli. I 1857 hadde han egentlig bestemt seg for en musikkdramatisk utgave av Shakespeares KONG LEAR, men forsøket strandet, og både tekstforfatter og komponist ble så enige om å konsentrere seg

om Scribes Gustav III-historie, slik som Verdi foreslo i sitt brev til Somma av 9. oktober 1857.

Felles for både Scribes, Cammaranos og Sommas libretto er at de bygger på faktiske hendelser i forbindelse med mordet på kong Gustav III i Stockholmsoperaen den 16. mars 1792, men i en fri dramatisk bearbeidelse, som på flere punkter ikke stemmer overens med den historiske virkelighet.

Etter attentatforsøket mot Napoleon III utenfor Pariseroperaen i januar 1858, grep den politiske sensur inn både overfor Aubers og Verdis opera, på et tidspunkt da Verdi nylig hadde avsluttet sin komposisjon. Dette førte til at Verdi/Sommas verk ikke ble tillatt oppført i sin opprinnelige versjon ved den planlagte uroppførelsen i Napoli. Sensuren der forlangte en radikal forandring av sted, tid (1400-tallets middelalder!) og personer, samt at det ble gjort flere inngrep i selve handlingen. Verdi motsatte seg endringene, og uroppførelsen strandet. Sammen med Somma utarbeidet han dog et annet kompromiss, den såkalte «Bostonversjonen»,

som ble uroppført i Roma i 1859. Denne rådde grunnen alene helt til 1935, da det i København ble produsert en oppsetning av Edward Dents rekonstruksjon av originalen. Her er handlingen atter lagt til slottet og operaen i Stockholm, og med de navn som opprinnelig var brukt av Auber/Scribes og Verdi/Somma. Det finnes mange innvendinger mot Boston-kompromisset. Den viktigste i dramaturgisk henseende er vel at man plasserte denne hovedpersonen og denne handlingen i en karrig og puritansk nyengelsk koloniby, der et slikt maskeradeball i seg selv var en utenkelighet. Etter 1935 er det blitt stadig mer vanlig å benytte «Stockholmsversjonen» i forskjellige, varierte utgaver, både på kontinentet og i England.

De fiktive navn i Boston-utgaven erstattes i de forskjellige Stockholmsversjoner med de autentiske, historiske personer som Scribes opprinnelig hadde brukt, d.v.s. Kong Gustav III i stedet for guvernøren Riccardo, kaptein Anckarström for Renato, mamsell Arfvidson for Ulrica, grevene Ribbing og Horn for Tom og Samuel. Amelia og pasjen Oscar, som

er oppdiktete personer i den dramatiske handling, har imidlertid beholdt sine navn. Sjømannen Silvano har fått forskjellige andre navn ved ulike oppsetninger i oversettelsen.

I 1958 presenterte Kungliga Teatern i Stockholm en helt ny tekstlig versjon av Verdis opera, hvor Erik Lindegren hadde laget en nydiktning av verket basert på de foreliggende originallibrettoer. Det opprinnelige dramatiske handlingsforløp er imidlertid ikke endret i denne nye svenske versjon, bortsett fra fullbyrdelsen av mordet på kongen. Lindegren viser selv til en anonym oversettelse på svensk fra 1879 utgitt i Helsingfors, og som aldri er blitt oppført. Tekstforfatteren har her brukt flere konkrete navn og uttrykk med historisk tilknytning til Gustav III og hans samtid.

Erik Lindegren har gått videre på denne vei. Han har flettet inn en rekke begivenheter og stedsnavn fra svensk historie under Gustav III. Han har videre anvendt flere kjente steder i Stockholm by for å gi operaen et enda mer autentisk, historisk preg de to siste dramatiske døgn av kongens liv. Men det mest radikale, hvilket gjør at man her i sannhet kan tale om en spesiell svensk versjon eller en svensk nasjonalopera, er at han har erstattet enkelte partier i originalen med dikt, uttrykk og vendinger fra flere av de fremste poeter som levet på Gustav IIIs tid. Ved siden av bl.a. Bellmanske sitater og etterligninger benytter Lindegren seg først og fremst av dikteren Johan Henric Kellgren, en av kongens yndlinger, og som nest etter Bellmann regnes for å være den fremste svenske dikter på 1700-tallet.

I Lindegrens versjon erstattet videre

Aase Nordmo Løvberg som Amelia i forrige sesongs oppsetning.

Caj Ehrstedt (Gustav III) og Anne Nyborg (Oscar) i første billede.

dommeren av en biskop, for konkret å vise kongens tilspissede forhold til kirken. Sjømannen Silvano blir her til båtsmann Matts, og pasjen heter Otto. Navnet Oscar fantes ikke ved hoffet eller i adelige kretser på Gustav IIIs tid.

I Scribes libretto er det skjebnesvangre trekantdrama mellom kongen, hans nære venn og sekretær og dennes hustru, Amelia, noe av det sentrale i handlingen. Dette er selvfølgelig ikke endret i noen av de senere versjoner. Scribes bygger åpenbart på en rekke historiske kjennsgjerninger. Han lar derfor kongens venn og nære medarbeider få navnet Anckarstrøm, fordi det var Anckarstrøm som i virkeligheten skjøt kongen. Og lederne for komplottet blir følgelig grevene Ribbing og Horn. Et av hovedpunktene i den dramatiske utvikling i Scribes libretto er jo det paradoks at kongen til slutt blir myrdet av sin beste venn, ikke på et politisk, men på et personlig grunnlag. Men i en vanskelig sammenblanding av historiske fakta og fri diktning tvinges Scribes også til en historieforfalskning. Anckarstrøm som var av lav adel, hadde nemlig aldri stått kongen nær. Tvert imot hadde han i lengre tid vært involvert i planene mot et attentat mot ham.

Lindgren har derfor, og mer i overenstemmelse med historiske fakta, latt Anckarstrøm bli en av hovedmennene i komplottet. Og han lar Ribbing (alias Holberg) bli kongens venn.

Slik som hos Lindgren blir også personene presentert i den norske utgaven. Scenen hvor kongen blir myrdet i siste akt, løses i den svenske (og norske) versjonen ved at Ribbing skal til å stikke kongen ned. Men i det han nøler et sekund, trekker Anckarstrøm pistolen og kommer ham i forkjøpet.

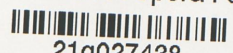
I følge Carl Grimberg var Adolf Ludvig Ribbing en ung offiser som av hat til kongen hadde tatt avskjed. Dette hat skal også ha hatt en erotisk bakgrunn, idet Gustav III sto bak giftermålet mellom Ribbings tilbedte og en av kongens egne yndlinger, baron von Essen. Ribbing var den som konkret utformet den endelige plan om attentatet på maskeradeballet etter først å ha alliert seg med den hardkokte fanatiker Jacob Johan Anckarstrøm og den svermeriske revolusjonære poeten Klaes Fredrik Horn.

I den norske utgaven er det tatt med de vesentligste historiske og geografiske data i Erik Lindegrens versjon. Men primært bygger den norske oversettelsen på innholdet i den italienske originallibretto. Flere steder er det tale om en kombinasjon av Sommas tekst og Lindegrens oversettelse av denne, særlig de steder som karakteriserer personen Gustav III. Andre steder ligger bare den italienske libretto til grunn. To partier er direkte oversatt fra den tekst av Kellgren som Lindgren har gjort bruk av. Dette er kongens første korte arie: «La rivedra nell' estasi» og de sammensvornes sang i det de gjør entré på Galgebakken. Lindgren uttaler selv om disse to sitater: «Att Gustav III öppet citerar Kellgrens mest kända dikt, «Den nye skapelsen», kan kanskje oppfattas som et helgerån både mot svensk dikt och italiensk musik, men det kan også te sig som en karakteristik av epoken, av teaterkungen – av dramaturgen som skrivit prosalibretton til Sveriges första opera «Gustav Vasa»- versifierad av Kellgren, och vars berömda frihets-hymn för övrigt används som et textligt ledmotiv av De sammensvurna.»

Bjørn Larssen

Ansvarlig redaktør: Per E. Fosser
Foto: Karsten Bundgaard
Design og layout: Pan Reklamebyrå
Trykk: a.s Joh. Nordahls Trykkeri

Maskeballet : opera i 6 b

21g027438